

Др БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ

СТАЊЕ ЛИНГВИСТИКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊЕН ЗНАЧАЈ — ДОСАДАШЊИ РЕЗУЛТАТИ И БУДУЋИ ЗАДАЦИ

Уводни дио

Говорити о стању, улози и развоју, па затим и о проблемима лингвистичких испитивања у једној од наших република — о значају лингвистике, досадашњим резултатима и будућим задацима, значи — описивати „чињенице“ (стање и развој) и анализирати их (улога, значај и проблеми), а обје теме, оквирно узете, толико су гломазне и са широким дијапазоном интересовања да је немогуће обухватити ову стварност која нам се нуди. То као прво. И друго, није могуће све то обрадити онолико конкретно колико би то било и пожељно.

Осим тога, ако би се и могли описати стање и развој, па затим и представити у свој његовој реализацији у садашњем тренутку, анализа у њему садржаних питања о проблемима и улози лингвистичке мисли захтијева задирање у прошлост и конкретније анализе лингвистичке садашњости. Дакле, тема овога реферата морала би да садржи све што се о лингвистици у нашој Републици може рећи. А, како „обрађивати све значи не урадити ништа“, морам свој задатак на неки начин омеђити.

С једне стране, проблем се ипак поједностављује чињеницом што је Црна Гора у погледу о којем говоримо на последњем мјесту у Југославији, како по броју научноистраживачких институција и по броју научног кадра који се бави овом научном дисциплином (па су, разумије се, онда и резултати у њој умањени) а, с друге стране, с обзиром на то што је наш основни задатак везан са сербокроатистику, то бисмо општелингвистичку проблематику, и то у првом реду ону несловенску, дакле, индоевропистику, балканистику, па романистику, германистику и др. могли оставити по страни. Изузетак ћемо направити у вези с албанологијом, чија је тематика уклопљена у програм лингвистичких испитивања у Црној Гори. Оставићемо по страни овога пута

и ону најближу јужнославистичку проблематику, осим сербокroatистике, дакле македонистику и словенистику.

Не разматрамо, према томе, општелингвистичка питања, задржавамо се само у границама досадашњи сербокroatистичких резултата и најхитнијих задатака.

Значај и улога лингвистичких испитивања у нас

Познато је да су истраживања у области језика у Црној Гори до скоро била неорганизована. Због тога су по страни остајале најосновније потребе у овој области, а истраживања која су вршена била су спорадична, парцијална, институционално неорганизована и непрограмирана и ослањала се углавном на ентузијазам научних и стручних радника у области језика. То је чинило да се не тако чести истраживачи тако рећи „приватно“, друштвено неорганизовано и непрограмирано баве питањима језика и на тај начин обрађују ону језичку проблематику према којој су имали личног афинитета. Извјесна истраживања су раније у својим програмима имале одговарајуће институције ван Црне Горе, док су такви програми посљедњих година све ужи и рјеђи.

Развој самоуправних односа у Југославији у већој мјери је подстакao обавезе република и покрајина у свим областима научноистраживачког рада, па, наравно, и у области језика.

Данас, у времену општег прогреса и нагле измјене социјалне структуре становништва, социолингвистички приступ језику има рекосмо — ни на лингвистичким пословима уопште. Ова научна ваније ни озбиљније радило, не само на таквим него — као што рекосмо — ни на лингвистичким пословима уопште. Ова научна област у нас је остала по страни. Бавили су се проблемима народних говора црногорских и другим неким лингвистичким питањима људи који живе и раде у другим срединама. Међутим, нужно је окренути се из сопствене средине, пратити њено постојање, настојање и развитак. Јер, у нашем случају, актуелне потребе таквих испитивања на црногорском говорном подручју не могу се више одгађати.

И док многе научне области у Црној Гори имају организован институционални рад, дотле у области лингвистике није било друштвено верификоване институције са самосталним научним кадром — са кадром у сталном радном односу. Тек прије шест година основан је на Наставничком факултету у Никшићу Одсјек за *српскохрватски језик и књижевност југословенских народа*, — који је — можемо слободно рећи, још у уходавању, а прије десет година и Одбор ЦАНУ за језик, данас без иједног научног радника или сарадника у сталном радном односу. Зато је ова област заостајала за низом других, упркос чињеници што је Црна Гора традиционално имала више кадровских снага од многих других,

који су управо због недостатка институција о којима је ријеч и остајали изван Црне Горе.

Сматрали смо да је било веома погодно вријеме да се у оквиру конституисања ЦАНУ формира и *Институт за српскохрватски језик*, који би се бавио проучавањима језика. Задаци би му били многобројни и разноврсни, а циљеви, према Елаборату, слједећи:

„1. Оквирна сагледавања и трасирања научноистраживачког рада.

2. Утврђивање и разрађивање конкретних краткорочних и дугорочних планова и пројеката.

3. Примјена савремених метода рада и реализација директних и непосредних радних задатака.

4. Окупљање, ангажовање и усавршавање научних радника — који би на трезвен начин, са пуно система, добронамјерности и непосредном друштвеном одговорношћу испитивали језичку стварност у својој средини са дијахроног и синхроног аспекта, и сл.

А. основна дјелатност лингвистичких испитивања специфичне и сложене проблематике тицала би се слједећег садржаја:

1. Издавање старих писаца и споменика.

2. Проучавање језика старијих писаца и споменика и писаног језичког израза у Црној Гори и његовој стандардној фази.

3. Проучавање савременог језичког израза у Црној Гори у свјетлу примјењене лингвистике.

4. Испитивање црногорских дијалеката и народних говора у историјској перспективи према писаним изворима и у стандардној фази.

5. Проучавање међујезичких утицаја (веза приморских црногорских говора са романским језицима), директно или посредно преко далматинског залеђа, црногорска крајина и гранични појас према Албанији и сл.

6. Ономастичка истраживања.

7. Издавачка дјелатност у ширем смислу.

8. Организовање научних скупова.“

И тако даље.

Чињеница је да је формирање ЦАНУ приближило стварности вишегодишње напоре да се на овом подручју оснује *Институт за језик*. Потребе су биле више него евидентне. Елаборати су урађени прије 8 (осам) година. Предложен је и програм рада и организациона структура његова. Пројекти су президирани. Али од тога се није даље отишло, па је његов програм остао нереализован и представља будуће задатке лингвистичких испитивања у Црној Гори.

Преглед развоја лингвистичких испитивања у ЦГ

Ако бисмо покушали укратко анализирати досадашње резултате, онда прије него бисмо прешли на такве анализе напоменимо сљедеће: Одвојићемо оно што се ради о Црној Гори и у Црној Гори у вези са проблематиком о којој је ријеч од онога што се ради у вези са истом проблематиком изван ње. То с једне стране. А, с друге, одвојићемо оно што раде домаће унутарцрногорске лингвистичке снаге од онога што раде, назовимо их условно, „извањци“.

Прво. У организацији и раду Одсека за српскохрватски језик, у наставном процесу и издавачкој дјелатности, као и у раду на научноистраживачком плану, велику помоћ имамо од наставника Универзитета у Београду, односно Одсека за јужнословенске језике и општу лингвистику Филолошког факултета.

Друго. У раду Одбора за српскохрватски језик ангажовани су сарадници, и то: један из Сарајева, један из Новог Сада један из Никшића и три из Титограда. У раду на прикупљању ономастичког материјала, гдје се највише поодмакло, ангажовано је наставно особље из средњих школа. Тако су у вези са овим пројектом одмах оформљени истраживачки пунктови, упознати су сарадници са терена са задацима и методологијом прикупљања материјала, оформљена је картотека и пришло се прикупљању ономастичке грађе.

Треба напоменути да је Одбор ЦАНУ за језик, у сарадњи са Међуакадемијским одбором за ономастику, 1975. године организовао *Прву ономастичку конференцију у Југославији* и, да одмах додамо, издао *Зборник реферата и саопштења са тога скупа*. Организовао је 1976, у сарадњи са Одбором за књижевност, и *Симпозијум о Стеф. М. Љубиши*, гдје су, поред реферата о књижевном дјелу, дали свој допринос и лингвисти о језику поменутога писца, а одмах сљедеће године је издат и *Зборник радова*.

Организовани су и разговори о савременом језичком изразу у Црној Гори, а излагања су објављена у *Гласнику Одјељења умјетности*.

Објављене су и двије монографије — *Језик Петра I Петровића* и *Говор околине Колашина*, па затим ЦАНУ је публиковала, као посебно издање, *Одабране чланке и расправе* — проф. др-а Радосава Бошковића. Недавно је организован и Симпозијум — *Црногорски говори (Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању)*, а ових дана се појавила и књига под истим насловом у издању ЦАНУ.

Три године (1975, 1976. и 1977) ЦАНУ је, односно њен Одбор за језик, био организатор *Међународног славистичког семинара* — данас најстаријег славистичког семинара у свијету. То је Црна Гора послѣ тридесет година постојања овог семинара у Југославији могла да прихвати само оснивањем Академије наука, пошто

још није био основан Одсјек за српскохрватски језик на факултетском нивоу. На семинару је сваке године учествовало око 90 — 120 слависта из 20 — 24 земље свијета.

Но, све су то опет каткада усамљени и појединачни случајеви, а понекад повремено трзаји научних радника који су везани за друго, редовно радно мјесто и у другој институцији. Свој тој дјелатности није се могло прићи систематичније због недостатка и научног кадра и институције који би се том дјелатношћу бавили.

Усамљени су, и само појединачни, на примјер, и случајеви да из малобројног научног кадра из Црне Горе научници — лингвисти учествују на свјетским лингвистичким конгресима, да раде на заједничким међународним научним пројектима, да раде на изради универзитетских уџбеника за стране слависте у сарадњи са земљама којима су ти уџбеници намијењени (примјер САД), да учествују у изради програма за слависте — сербокroatисте (САД). И тако даље. Такве послове наши лингвисти преузимају преко институција у другим нашим републикама и МКО, а не преко наших лингвистичких установа — које недостају, као што рекосмо.

Кадровска ситуација и научноистраживачке установе

Нама у овом тренутку због претходно наведених чињеница није било тешко прикупити потребне податке о броју и квалификацијама језичких стручњака у СРЦГ, посебно, разумије се, оних који се организовано баве научноистраживачким или наставно-научним радом. Неприлично би било затражити податке о сербокroatистичком кадру у научноистраживачким и наставним институцијама из других социјалистичких република да би се правила поређења.

Уосталом, у нашој Републици, као што смо и напоменули, дјелује само једна наставно-научна институција која се бави наставно-научним радом, а то је Одсјек за српскохрватски језик на Наставничком факултету у Никшићу. Додајмо одмах и то да у нашој Републици нема лингвиста који се индивидуално баве истраживачким радом, а да нијесу укључени у поменуту наставно-научну институцију. Ситуација је у кадровском погледу, дакле, сасвим јасна. На Одсјеку за српскохрватски језик, поред четири редовна професора и два ванредна са Филолошког факултета из Београда, наставу изводе и научноистраживачким радом се баве: један редовни професор, један доцент и два асистента приправника — два, дакле, доктора наука, један магистар и један пост-дипломац.

Овај нам податак јасно говори да у СРЦГ на научно-наставним и научноистраживачким установама раде четири лингвиста, односно сербокroatиста. Поред поменута четири сербокroatиста, на Наставничком факултету у Никшићу на одсјецима за стране:

језике и на Институту за стране језике Универзитета „Вељко Влаховић“ раде неколика лингвиста (слависта и германиста) који се сербокроатистиком баве само узредно и посредно. Они би се, додуше, могли када је ријеч о сербокроатистици искористити само онда када се ради о општетеоријским лингвистичким истраживањима или у међудисциплинарној сарадњи, контрастивним истраживањима и сл.

Ови подаци јасно говоре да Црна Гора знатно заостаје у кадровском развоју на подручју лингвистике, а такво стање је, свима нама је јасно, и обрнутој сразмјери са стварним друштвеним потребама у овој научној области.

Узроци заостајања и предлози за побољшање кадрoвске ситуације

За овако неповољну ситуацију у којој се налазимо слаба нам је утјеха што кривци углавном нијесу из наших редова — редова лингвиста, него се налазе у сплету различитих околности које нијесу дозвољавале да се сербокроатистички кадар у Црној Гори брже развија или се налази првенствено у оним бирократским или, назовимо, управним круговима којима имамо „захвалити“ за садашње кадровско стање лингвистике и исто тако за садашње окупене оквире научног рада у лингвистичким институцијама.

За период до прије десет година таква ситуација донекле би се могла схватити, па можда и прихватити, ако се узме чињеница да Црна Гора до тада није имала Академију наука, а до прије пет година ни Одсјек за српскохрватски језик. У тих десет година ЦАНУ није организовала Институт за језик, иако су елаборати, планови и програми за његово оснивање већ одавно готови. Осим тога, ни у Одбору за језик немамо ниједног научног радника ни сарадника да је у сталном радном односу при ЦАНУ. И тако даље.

Већ је изведена друга генерација свршених професора српскохрватског језика на Наставничком факултету на Одсјеку за српскохрватски језик, међу којима је приличан број врло даровитих и талентованих препуштен да се сам сналази трагајући за послом од трговине до угоститељства. Одсјек за српскохрватски језик успио је да само једном кандидату обезбиједи стипендију преко СИЗ-а за науку за постдипломске студије и тог кандидата сада прима на мјесто приправника.

Норма је часова за мјесто асистента приправника и асистента велика, што значи да се кадар на факултетима по законским нормативима не може подмлађивати. Да би се примио млађи научни радник, сарадник, треба сачекати да се старији пензионису, иначе по законским нормативима за оба нема довољно часова. На Универзитету у Београду, односно на Филолошком факултету, програмски примају сваке године по неколика асистента приправника, без обзира на број часова — разумије се — који

студирају постдипломске студије и припремају се под руководством професора за наставно-научну дјелатност. Њима је то заиста мање потребно него нама у Црној Гори. Ми, међутим, немамо таквих могућности.

Наше су личне препоруке биле да се група младих и талентованих свршених студената српскохрватског језика прими у стални радни однос у Одбор за језик ЦАНУ, да њихови професори са Наставничког факултета, па и они са Филолошког факултета из Београда који изводе наставу у Никшићу воде бар по једног кандидата у Одбору, а ови да се уз менторски рад оспособљавају и уводе у научноистраживачке послове, да би се тај исти кадар, када му се пружи прилика, у зависности од броја часова, бавио и наставним радом. То је у сагласности и са програмском оријентацијом Универзитета „Вељко Влаховић“, а у складу је и са савременом организацијом институтског рада који подразумева и научно-наставну дјелатност. Данас се свуда у свијету тако ради, па нема разлога да Црна Гора не поступи тако, тим прије што она нема довољно квалификованог кадра за ову област, а повезаност научног и наставног рада доводи до концентрисања научних снага и до њихове тјешње сарадње.

И ово мало што се постигло плод је индивидуалних напора и иницијатива, а не смишљене и тематски организоване активности чији је био циљ оспособљавања лингвистичког кадра за језичка истраживања у Црној Гори.

И, најзад, узроке неповољне кадровске ситуације треба тражити у оплету више субјективних и објективних разлога које би требало одмах уклањати да би се стање бар унеколико побољшало. С једне стране, и само се по себи разумије што Црна Гора у развоју лингвистичког кадра заостаје за другим републикама, гдје су одговарајуће бројне научне установе стекле велику традицију.

Кадровске потребе

Према систематизацији радних мјеста и према анализама направљеним на Одсеку за српскохрватски језик при његовом оснивању и Одбора за језик при ЦАНУ, па затим и на Институту за стране језике, Црној Гори је тренутно потребно још најмање 10 (десет) лингвиста сербокроатиста са универзитетским научно-наставним звањем наставника и 8 (осам) лингвиста сарадника са звањем асистента приправника или асистента.

Ред. бр.	Установа	Научно-наст. звања	Асистент. з.
1.	Одсек за српскохрв. ј.	6	3
2.	Одбор ЦАНУ за језик	3	4
3.	Институт за језике Титогорад	1	1
Свега:		10	8
Укупно:		18	

Као што смо, међутим, раније показали, сада у овим установама у сталном радном односу имамо свега четири лингвиста. У исказаним тренутним потребама нијесмо говорили о утврђеним програмима кадровског развоја, а нарочито кадровских потреба у једном, рецимо, петогодишњем плану, на подручју сербокroatистике. Нијесмо се руководили потребама само једне па друге институције, да бисмо говорили, на примјер, о минималним потребама посебно у Одбору за језик, а посебно на Одојеку за српскохрватски језик, иако смо то у табели дали, него смо потребе умањивали тиме што смо ове двије институције објединили. Одсјек за српскохрватски језик и Институт за језик, ако дође до његова оснивања, не треба размеђавати. Напротив, кадар који би радио у Институту треба да се бави и наставним радом на Универзитету, односно кадар са Универзитета треба да ради у Институту.

Програм развоја сербокroatистичког кадра у СРЦГ

Ово питање треба прије свега да интересује ЦАНУ, односно њено Одјељење Умјетности, Универзитет „Велько Влаховић“ — ближе Одсјек за српскохрватски језик на Наставничком факултету у Никшићу, а само дјелимично и Одсјек за стране језике и Институт за стране језике, па затим Републички СИЗ за науку, Републички завод за међународну научно-техничку сарадњу и др, установе у Републици.

1. Основни програм кадровског развоја треба да разради и донесе Наставнички факултет, односно Одсјек за српскохрватски језик. Међутим, да би Одсјек могао да изврши један тако сложен и врло одговоран задатак, и то у врло кратком року, неопходно је, прије свега, пружити одговарајућу материјалну помоћ — јер садашње материјалне прилике уза сва позитивна настојања која би се тамо појавила не могу гарантовати никакав успјех.

2. Дакле, кадровски развој треба подстицати не само организационо већ и материјално додјелјивањем стипендија талентованијим студентима. Требало би при Универзитету „Велько Влаховић“ и ЦАНУ предвидјети да се сваке године стипендирају по два одабрана студента српскохрватског језика на постдипломским студијама. Ту би требало преко СИЗ-а за научне дјелатности размотрити могућност оформљења оваквог фонда, а преко Републичког завода за међународну научно-техничку сарадњу слати по једног студента на постдипломско усавршавање на неки од европских или америчких универзитета.

3. Републички завод за међународну научно-техничку сарадњу, у заједници са Одсјеком за српскохрватски језик, има и једну другу могућност. Наиме, може сваке, или пак сваке друге, године да пошаље по неколика лингвиста на двогодишњи боравак у европским лингвистичким центрима као лекторе српскохрватског

језика без икакве надокнаде материјалних средстава, на што је поменути Завод увијек и био спреман. Но, и ту се траже одређени услови — на примјер, онај основни да су млади лингвисти укључени у наставно-научни рад. Значи, ова врста усавршавања и оформљења научног кадра повезан је са могућношћу отварања радних мјеста на Одсјеку за српскохрватски језик и у ЦАНУ, о чему смо раније говорили. Такви боравци потребни су прије свега да би млади лингвисти усавршили знање неког од свјетских језика, а затим стекли потпуније и шире лингвистичко образовање укључивши се у европске лингвистичке токове.

4. Кадровски развој у свим областима научног истраживања тијесно је повезан са научно-стручном издавачком дјелатношћу. Постојање или непостојање научно-стручних публикација (часописа и др.) утиче и на могућност окупљања, стимулисања и афирмације научних радника у једној културној средини. Недостатак бар једне лингвистичке публикације сигурно би у свим овим околностима успорио и кадровски развој у лингвистици Црне Горе. Такав један часопис, бар као повремена публикација, могао би солидно да функционише при Одсјеку за српскохрватски језик и књижевност у Никшићу, у коме би се објављивали успјели семинарски, дипломски и др. радови талентованијих студената, рађених под руководством професора. Та пракса се показала као врло успјешна на неким југословенским одсјецима за језик при филозофским, односно филолошким факултетима. Међутим, и за то су, прије свега, потребна материјална средства.

5. Успјешан развој лингвистичког кадра у СР Црној Гори зависиће, како је већ речено, и од обезбјеђивања повољнијих услова за рад и на Универзитету и при ЦАНУ. Ту се мисли, прије свега, на рјешавање материјалног статуса, посебно станова, за што се морају на вријеме побринути обје ове установе, и то ЦАНУ у првом реду.

